

'Trump vol woede van start', kopt *NRC Handelsblad* op zaterdag 21 januari 2017, een kleine week na de inauguratie van Donald Trump als president van de Verenigde Staten. Ik zit op dat moment midden in het boek *Woede en vergeving*. De auteur ervan, Martha Nussbaum, is een Amerikaanse filosofe. Zij is als hoogleraar rechtsfilosofie en ethiek verbonden aan de Universiteit van Chicago en is tevens eredoctor aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht en de Katholieke Universiteit Leuven. *Woede en vergeving* publiceerde zij in 2016.

Nussbaum introduceert aan het begin van het boek het thema woede aan de hand van figuren uit de Griekse mytheologie: de Furiën en de Eumeniden. In de Griekse tragedie *Oresteia* transformeren de Furiën - die symbool staan voor de obsessieve, destructieve en ongebreidelde woede - tot Eumeniden. Dit zijn welwillenden die zich uiten met een bedaard gemoed en die vreugde schenken in een geest van gemeenschappelijke liefde. Op dezelfde manier zouden mensen van nu een transformatie moeten maken, vindt Nussbaum. Woede is volgens haar normatief namelijk altijd problematisch.

Ze gaat hierbij in tegen drie clichés over woede die in het dagelijks leven een belangrijke plaats innemen:

- woede is noodzakelijk voor de bescherming van je waardigheid;
- woede vanwege onrechtmatige bejegening is essentieel om de boosdoener serieus te nemen;
- woede is een essentieel onderdeel van de strijd tegen onmacht.

Woede ontstaat volgens Nussbaum wanneer we ons tekort gedaan voelen, de ander ons met opzet tekort doet en er iets in het geding is dat van waarde is voor ons. We voelen ons onveilig en het ontbreekt ons aan controle. Die machteloosheid leidt tot woede. Woede mikt daarbij op herstel van de verloren controle.

Woede als nuttige en productieve emotie

BOEKBESPREKING

Maartje DE VRIES

Drie vormen van woede

Woede kan vervolgens drie vormen aannemen. Ten eerste kan de woede zich richten op status. De krenking wordt dan ervaren als een aantasting van de status van het slachtoffer of diens maatschappelijke positie. De tweede vorm van woede is de vergeldingswoede. De krenking leidt er daarbij toe dat het slachtoffer de boosdoener wil laten lijden, om daarmee de hem aangedane schade te herstellen.

Deze eerste twee vormen van woede wijst Nussbaum af. De eerste omdat deze moreel verwerpelijk is. Deze woede gaat er immers van uit dat er verschillen bestaan wat betreft de waarde van mensen, wat een ontkenning van het gelijkheidsbeginsel inhoudt. De tweede vorm van woede is volgens de auteur een vorm van magisch denken. Hoe kan onrecht immers worden goedgeemaakt door vergeldende wraak?

Nussbaum zegt dus dat statuswoede normatief problematisch is en dat vergeldingswoede zinloos is. Ze pleit ervoor een transitie te maken van woede en vergeldingsdrang naar meelevende hoop.

De enige vorm van woede die Nussbaum acceptabel acht is transitiewoede. Dit is een vorm van woede waarbij de inhoud van de emotie is: 'Wat een schande! Daar moet iets aan gedaan worden.' Deze woede richt zich van begin af aan op sociaal welzijn. Het is woede zonder een vergeldingsaspect. Deze soort woede kan van nut zijn als signaal dat er inbreuk wordt gemaakt op iemand of iets dat je dierbaar is, als motivatie om in actie te komen bij kwaad of onrecht, en als afschrikking.

Woedeloosheid als ideaal

In het vervolg van het boek onderzoekt Nussbaum woede in drie domeinen: ten eerste het intieme domein van de persoonlijke relaties, vervolgens het middendomein en ten slotte het politieke domein. Maar hoe vaak wordt niet juist woedeloosheid nagestreefd, vraag ik mij al lezend af, binnen organisaties en binnen de context van begeleiding? Woedeloosheid is het na te streven ideaal. Woede uiten wordt gezien als een teken van zwakte, in-

BESPROKEN

Martha Nussbaum (2016).
Woede en vergeving. Wrok, ruimhartigheid en gerechtigheid. Amsterdam: Ambo Anthos.
ISBN 9789026329470.
400 p., € 29,99

stabiliteit en onvolwassenheid. Daarbij wordt een boodschap afgegeven die lijkt op ideeën uit het stoïcijnse gedachtengoed: 'Het is niet zodanig van waarde om het je te laten raken. Laat het los, ga verder en doe je eigen werk.' Nussbaum beschrijft de inspirerende voorbeelden van Martin Luther King, Mahatma Gandhi en Nelson Mandela, die zich wél hebben laten raken: door onrecht, oneerlijkheid en ongelijkheid. En zij verwerpt het stoïcijnse gedachtengoed: er zijn vele zaken zeer de moeite waard om je door te laten raken. En zijn krachtige taal, een vurig pleidooi en voortdurend aandacht vragen (vanuit een streven naar gerechtigheid, eerlijkheid en gelijkwaardigheid) dan hetzelfde als woede?

Boze cliënt

Wat betekent dit voor de begeleidingskundige? Welke rol hebben wij richting de cliënt, bijvoorbeeld als die getypeerd kan worden als 'boze persoon'? Als die boos is over gepasseerd, niet gezien of gehoord worden, of boos over de verlamme organisatiestructuur? Boos over onrecht, machtsspelletjes en politiek binnen de organisatie? Waarop is

Drs. M.E. de Vries is adviseur HRD bij de Hanzehogeschool Groningen, coach en hoofdredacteur van dit tijdschrift. E-mail: m.e.devries@hotmail.com.

dan onze begeleiding gericht? Op het onder controle houden of wegwerken van die boosheid? Of op erkennen en effectief uiten van boosheid? Hoe kun je als coach een cliënt begeleiden in een richting die Nussbaum in haar boek beschrijft?

Een denkrichting voor het antwoord op deze vraag vinden we al in *Woede en vergeving*. Als woede voortkomt uit machteloosheid, angst en pijn, dan kunnen we bij de begeleiding van de cliënt ruimte maken voor die gevoelens van machteloosheid, angst en pijn, en vervolgens sturen op de bewustwording en erkenning daarvan. Een deel van de woede zal dan verdwijnen. Een deel zal echter blijven, omdat er nu eenmaal in onze wereld

sprake is van onrecht, oneerlijkheid en ongelijkheid.

Dan kunnen we spreken met onze cliënten over hoe zij op onrecht kunnen reageren met protest en zorgvuldige, moedige en strategische actie, met de verdraagzame instelling om het goede te zien en na te streven, en niet obsessief bij het slechte te blijven stilstaan.

Tot besluit

Nussbaum eindigt haar boek met een citaat van Gandhi, door hem uitgesproken tijdens de donkere dagen van de Tweede Wereldoorlog: 'We moeten de wereld in het gezicht kijken met rustige heldere ogen, ook al zijn de ogen van de wereld op dit moment bloeddoodloep' (p. 286). Ze roept vervolgens op om in een wereld die gedreven wordt door woede en vergelding, iets beters te scheppen, om anders te zijn dan de wereld nu is.

Daar kunnen wij als begeleidingskundigen een rol in spelen, om mensen die ervaren anders te zijn dan de wereld nu is te helpen, en mensen tevens te helpen anders te zijn dan de wereld nu is.